

КРИМІНАЛЬНЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 343.14

Д. Б. Сергєєва

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, доцент кафедри правосуддя юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ДОСТОВІРНОСТІ ДОКАЗУ ЯК ЙОГО ВЛАСТИВОСТІ ЗА НОВИМ КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ

На підставі наукового аналізу відповідних наукових джерел та положень чинного кримінального процесуального законодавства, здійснено аналіз поняття та сутності достовірності фактичних даних, що становлять зміст кримінально-процесуального доказу; доведено її суб'єктивний характер. Обґрунтовується, що момент набуття єдності фактичних даних та їх процесуальних джерел значення доказу у кримінальному провадженні пов'язаний із набуттям суб'єктом доказування суб'єктивної впевненості в належності, допустимості та достовірності фактичних даних, що становлять їх зміст.

Ключові слова: доказ, властивості доказу, фактичні дані, достовірність доказу, оцінка доказу.

На основании научного анализа соответствующих научных источников и положений действующего уголовного процессуального законодательства, осуществлен анализ понятия и сущности достоверности фактических данных, составляющих содержание уголовно-процессуального доказательства; доказан ее субъективный характер. Обосновывается, что момент приобретения единством фактических данных и их процессуальных источников значения доказательства в уголовном производстве связан с приобретением субъектом доказывания субъективной уверенности в относимости, допустимости и достоверности фактических данных, составляющих его содержание.

Ключевые слова: доказательство, свойства доказательства, фактические данные, достоверность доказательства, оценка доказательства.

On the basis of scientific analysis of the proper scientific sources and positions of current criminal judicial legislation, the analysis of concept and essence of authenticity of fact sheets is carried out, constituents maintenance of criminal-procedure proof; its subjective character is well-proven. Grounded, that the moment of acquisition unity of fact sheets and their judicial sources of value of proof in a criminal production is related to acquisition of proving a subjective confidence a subject in taken, admission and authenticity of fact sheets, constituents his maintenance.

Key words: proof, properties of proof, fact sheets, authenticity of proof, estimation of proof.

Як слушно зазначається на сторінках наукової літератури, саме вирішення питання про достовірність або недостовірність отриманих у кримінальному провадженні даних являє собою найбільш складну і значну за обсягом частину про-

цесу доказування [1, с. 88], а також, безсумнівно, відноситься до числа найважливіших проблем практичної юриспруденції.

Категорія «достовірність» тісно пов'язана із такими філософськими ка-

© Сергєєва Д. Б., 2013

тегоріями, як «істинність», «вірогідність», «ймовірність» та іншими, що характеризують ступінь пізнання істини. Питання визначення сутності пізнання у кримінальному процесі, його мети, форм та засобів тощо аналізуються, як правило, в ході наукового аналізу поняття, сутності та змісту кримінально-процесуального доказування [2, с. 218–238; 3, с. 144–149], становить самостійний предмет наукового дослідження. У межах цієї статті лише зауважимо, що пізнання в кримінальному процесі, що здійснюється у формі доказування, спрямоване на одержання достовірного знання про обставини злочину, тобто одержання доказів не лише належних та допустимих, але й достовірних.

Про це прямо зазначено у ч. 1 ст. 94 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), яка закріплює положення про те, що слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінюють кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення [4].

Слід зауважити, що сторона захисту, потерпілий, хоча й не є обов'язковими учасниками процесу доказування, проте також здійснюють оцінку доказів, оскільки вона є необхідним та невід'ємним елементом процесу доказування. Тобто сторона захисту, так само, як і слідчий, прокурор повинна попередньо оцінити кожен поданий до суду доказ із позицій його належності, допустимості й достовірності.

Термін «достовірний» тлумачиться в українській мові як такий, що не викликає сумніву, цілком вірний, точний [5, с. 388] та, на наш погляд, є синонімом прикметника «вірогідний» – який не викликає сумніву; достовірний [6, с. 681].

Визнання доказу достовірним не означає розуміння його як встановленого факту реальної дійсності, достовірного в силу своєї об'єктивної природи і існуючого незалежно від людського пізнання. Як слушно з цього приводу писав Р. С. Белкін, факт об'єктивної істини – це «реальність, яка є незалежною від сприйняття її дослідником, від пізнання її, від проникнення в її сутність. Факт не може бути недостовірним, тому що вірогідність – це не властивість факту, а властивість знань про факт. Недостовірним буває припущення про факт... Відомості про існування чи не існування факту бувають достовірними чи ймовірними, можливими... Нарешті, достовірним чи ймовірним може бути саме знання про факти, результати дослідження доказів» [7, с. 58–59].

Отже, факт навколишньої дійсності є завжди достовірним, оскільки він – реальність. Достовірність кримінально-процесуальних доказів необхідно розглядати як гносеологічну категорію, що означає, що висновок одного суб'єкта кримінально-процесуального доказування не виключає іншої оцінки на цій же стадії доказування іншим суб'єктом. Достовірне знання, що є для нас істинним, може виявитися помилковим, що не суперечить діалектиці, а передбачається нею.

Отже, категорія «достовірність доказу» у кримінальному процесі є суб'єктивною, про що справедливо зазначається в наукових джерелах [8, с. 47; 9, с. 81–88]. «Достовірність є станом нашої впевненості, вивіданої із сукупності представлених і зібраних в суді доказів. Це є той високий ступінь ймовірності, при якому благорозумна людина вважає за можливе діяти, являє собою сукупність підстав, збіг ймовірностей, що впливають із представлених доказів, що виключають протилежне припущення про те, що минула досліджувана подія має місце в дійсності, є висновком про те, що ніяке інше припущення, окрім висунутого, не є сумісним із обставинами справи» [10, с. 28].

Достовірність – це суб'єктивна впевненість особи, яка оцінює доказ, в існуванні чи відсутності певних фактів. Це означає, що, якщо для слідчого отриманий ним доказ є достовірною категорією, то для суду він може мати лише ймовірний характер. Кримінально-процесуальні докази, що є достовірними для слідчого та прокурора, можуть такими не бути для суду першої інстанції, а ті, що визнані судом першої інстанції достовірними знаннями, можуть такими не бути для суду вищої інстанції. З цього приводу у ч. 2 ст. 94 КПК України вказується, що жоден доказ не має наперед встановленої сили.

У зв'язку з цим виникає питання моменту, з якого докази можуть бути оцінені як достовірні. На думку одних авторів – з моменту прийняття рішення про закінчення досудового розслідування, на думку інших – з моменту винесення вироку. Окремі вчені слушно зазначають, що оцінка достовірності являє собою тривалий процес, який завершується лише в момент формулювання кінцевих висновків у справі на підставі всієї сукупності зібраних доказів [11, с. 13]. Однак що автори мали на увазі під моментом формулювання кінцевих висновків у справі – не роз'яснюється, напевно, постановлення вироку судом.

Також необхідно зауважити, що у випадку, якщо встановлено, що фактичні дані, отримані суб'єктом доказування та закріплені у відповідному процесуальному джерелі, не відповідають критерію достовірності, то вони не можуть становити зміст доказу, що означає, що недостовірних доказів у кримінальному провадженні не існує. Іншими словами, якщо фактичні дані, що становлять зміст доказу в процесі його перевірки та оцінки втрачають властивість достовірності, то їх єдність із процесуальним джерелом втрачає процесуальне значення доказу у кримінальному провадженні. На наш погляд, у такому випадку ці дані та їх процесуальні джерела мають значення матеріалів кримінального провадження.

Точка зору, відповідно до якої слідчий, прокурор, суд використовують докази, які

не є апріорі достовірними з моменту їх отримання, а лише визнають в якості таких певні відомості в результаті їх ретельної перевірки й оцінки, а тому докази в їх закінченому вигляді не можуть бути отримані і мова повинна йти про збирання відомостей, а не доказів [1, с. 88], нам видається дискусійною. З цього приводу С. А. Шейфер обґрунтовано зауважив, що достовірність дійсно не може бути встановлена в момент отримання доказу, оскільки остаточно вона визначається на завершальному етапі доказування, коли оцінюється вся сукупність отриманих доказів. Проте це не означає, що отримані слідчим і закріплені у відповідній процесуальній формі відомості – це ще не докази [12, с. 65].

Науковець зазначає, що за логікою кримінального процесу, будь-який отриманий доказ завжди на початку є проблематичним, оскільки відомості, що у ньому містяться, можуть бути як істинними, так і неправдивими. Саме тому кожний отриманий доказ підлягає подальшій перевірці й оцінці, в процесі яких визначається його достовірність. Проте ймовірний характер інформації не ставить під сумнів її доказове значення і можливість оперування нею. Інший підхід, продиктований, на перший погляд, піклуванням про обґрунтованість і достовірність рішень, що приймаються суб'єктами доказування, фактично обеззброює їх, оскільки примушує здійснювати процес доказування і приймати проміжні рішення за відсутності доказів [12, с. 66].

На наш погляд, такий підхід, що допускає можливість надання інформації ймовірного характеру значення доказу у кримінальному провадженні, оскільки інакше «обеззброюються» суб'єкти доказування (ймовірно мова йде про суб'єктів сторони обвинувачення. – прим. наша), є не вірним.

Дійсно, достовірність доказу остаточно визначається суб'єктом доказування на момент завершення його доказової діяльності. Якщо мова йде про слідчого, прокурора, що здійснює процесуальне

керівництво розслідуванням, то достовірність доказів повинна бути встановлена ними на момент закінчення досудового розслідування, судом – на момент винесення судового рішення – вироку. Проте наявність суб'єктивної впевненості особи у достовірності фактичних даних, що становлять зміст доказу, що заснована на внутрішньому переконанні, яке, відповідно до ч. 1 ст. 94 КПК України ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, є підставою вважати єдність цих фактичних даних та їх процесуальних джерел доказом у кримінальному провадженні.

При цьому зазначимо, що чинне кримінально-процесуальне законодавство не вимагає обґрунтування усіх процесуальних рішень слідчого тільки доказами або їх сукупністю, особливо на початковому етапі розслідування. Так, відповідно до ч. 2 ст. 223 КПК України підставами для проведення слідчих (розшукових) дій є наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення її мети. Відповідно до ст. 248 КПК України у клопотанні про надання дозволу на проведення негласної (слідчої) розшукової дії зазначаються серед інших *обставини*, що дають підстави підозрювати особу у вчиненні злочину (п. 5 ч. 2 ст. 248 КПК), а слідчий суддя постановляє ухвалу про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії, якщо прокурор, слідчий доведе наявність *достатніх підстав* вважати, що 1) вчинений злочин відповідної тяжкості, 2) під час проведення негласної слідчої (розшукової) дії можуть бути отримані докази, які самостійно або в сукупності з іншими доказами можуть мати суттєве значення для з'ясування обставин злочину або встановлення осіб, які вчинили злочин (ч. 3 ст. 248 КПК України).

При вирішенні питання про обрання запобіжного заходу слідчий суддя, суд на підставі наданих сторонами кримінального провадження матеріалів зобов'язаний оцінити в сукупності всі обставини, у тому числі *вагомість наяв-*

них доказів про вчинення підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення (п. 1 ч. 1 ст. 178 КПК України). Одним із випадків повідомлення про підозру є наявність *достатніх доказів* для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення (п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК України). На наш погляд, такі термінологічні формулювання, як «вагомість доказів», «достатність доказів», використані законодавцем у наведених нормах потребують свого роз'яснення, проте, як бачимо, законодавча вимога обґрунтування доказами стосується не всіх процесуальних дій та рішень у досудовому розслідуванні, тому, на наш погляд, підстави стверджувати, що за відсутності доказів у матеріалах провадження слідство, прокурор є «обеззброєними», об'єктивно відсутні.

До того ж вважаємо, що у ситуації, коли суб'єктивна впевненість суб'єкта розслідування у достовірності отриманих фактичних даних відсутня, немає нагальної потреби визнавати ці фактичні дані в єдності з їх процесуальним джерелом доказом у кримінальному провадженні. У матеріалах кримінального провадження повинні міститися результати всіх проведених процесуальних дій (окрім випадків, передбачених законом), але за логікою не всі вони містять належну та достовірну інформацію, фактичні дані про обставини злочину, тому не всі є доказами у кримінальному провадженні.

Саме тому позиція окремих процесуалістів, що кожен доказ стає таким із моменту його отримання відповідним суб'єктом [13, с. 81; 14, с. 134–135], є, на наш погляд, такою, що потребує уточнення. Єдність фактичних даних та їх процесуальних джерел набуває процесуального значення доказу у кримінальному провадженні з моменту визнання її доказом суб'єктом доказування на підставі суб'єктивної впевненості в належності, допустимості та достовірності фактичних даних, що становлять їх зміст.

Зауважимо, що по мірі накопичення у кримінальному провадженні кількос-

ті доказів та інших матеріалів кримінального провадження, що не мають процесуального значення доказів, утворюються сприятливіші можливості для об'єктивної оцінки достовірності доказів у їх сукупності. Проте, як слушно зазначає Г. М. Резнік, остаточна достовірність окремого доказу встановлюється оцінкою не всіх існуючих у справі доказів, а тільки тих, що стосуються одного й того ж факту [15, с. 11]. Наприклад, взаємно підкріплюють достовірність один одного такі докази, як висновки експерта про ідентичність сліду взуття, вилученого на місці події та експериментального сліду взуття підозрюваного та показання свідка про те, що він бачив підозрюваного на місці вчинення злочину незадовго до часу його вчинення.

Кожна із властивостей доказів (належність, допустимість, достовірність) має тісний взаємозв'язок з іншими. Так, Н. М. Кіпніс обґрунтовано зазначав, що оцінка достовірності доказу поділяється на два види: та, що пов'язана з дотриманням правил допустимості (через недотримання правил допустимості доказу обґрунтовано ставиться під сумнів його достовірність), та оцінка достовірності доказів у їх сукупності, коли не за формальними вимогами, а на підставі внутрішнього переконання суб'єкта доказування доходить висновку про недостовірність змісту фактичних даних, а не форми їх отримання (фіксації) [16, с. 86]. Є. Карякін і В. Миронов вважають, що властивість достовірності має суб'єктивну природу, що проявляється в безсумнівності доказів, що обумовлена їх всесторонньою перевіркою і залежить від встановлення його належності й допустимості, що забезпечують можливість використання відомостей у доказуванні [17, с. 85–86].

З цього приводу вважаємо слушним зазначити, що фактичні дані, що оцінюються суб'єктом доказування, можуть бути достовірними, тобто такими, що відповідають дійсності, проте бути нена-

лежними у кримінальному провадженні, в якому вони встановлені. Недопустимі докази також не завжди містять недостовірні відомості про обставини, встановлювати які вони повинні. Проте лише за наявності всіх необхідних і передбачених законом (ч. 1 ст. 94 КПК України) властивостей – належності, допустимості й достовірності можна говорити про наявність кримінально-процесуального доказу у провадженні.

Наприкінці зазначимо, що в науковій літературі питання місця визначення достовірності доказу в структурі кримінально-процесуального доказування розглядається по-різному. Одні вчені вважають, що достовірність встановлюється шляхом перевірки (дослідження) доказу [18, с. 234], інші – шляхом його оцінки [15, с. 7; 19, с. 614–615; 20, с. 86–88; 21, с. 42]. Окремі автори вважають, що достовірність доказів встановлюється і в результаті їх перевірки, і в результаті оцінки [22, с. 109–143; 23, с. 80]. На наш погляд, достовірність фактичних даних, що становлять зміст доказу, встановлюється в результаті оцінки доказу на підставі його перевірки. Традиційні ефективні способи перевірки достовірності доказів, а також методи їх оцінки широко висвітлені у кримінально-процесуальній та криміналістичній літературі [24, с. 7; 11, с. 13–14].

Отже, достовірність доказу – це суб'єктивна властивість фактичних даних, що становлять зміст доказу, з високим ступенем ймовірності встановлювати наявність чи відсутність обставин, що мають значення для кримінального провадження, заснована на внутрішньому переконанні суб'єкта доказування, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження. Достовірність доказу встановлюється шляхом його оцінки на підставі перевірки не всіх існуючих у провадженні доказів, а тільки тих, що стосуються одного й того ж факту.

Наявність суб'єктивної впевненості особи у достовірності фактичних даних, що становлять зміст доказу, що заснована на внутрішньому переконанні, яке відповідно до ч. 1 ст. 94 КПК України ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, є підставою вважати єдність цих фактичних даних та їх процесуальних джерел доказом у кримінальному провадженні. Проте остаточно достовірність доказу визначається суб'єктом доказування на момент завершення його доказової діяльності.

Література

1. Костенко Р. В. Оценка уголовно-процессуальных доказательств : монография / Р. В. Костенко. – М. : Юрлитинформ, 2012. – 152 с.
2. Погорецький М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі : монографія / М. А. Погорецький. – Х. : Арсіс, ЛТД, 2007. – 576 с.
3. Сергеева Д. Б. Щодо співвідношення пізнання і доказування в кримінальному процесі / Д. Б. Сергеева // Наук. вісн. КНУВС. – 2010. – № 4. – С. 144–149.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України» станом на 25 травня 2012 року. – К. : Алерта, 2012. – 304 с.
5. Словник української мови : в 11 т. – Т. 2, 1971 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sum.in.ua>.
6. Словник української мови : в 11 т. – Т. 1, 1971 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sum.in.ua>.
7. Белкин Р. С. Собрание, исследование и оценка доказательств. Сущность и методы / Р. С. Белкин. – М. : Наука, 1966. – 295 с.
8. Карнеева Л. М. Доказательства в советском уголовном процессе : учеб. пособие. – Волгоград : ВСШ МВД СССР, 1988. – 68 с.
9. Погорецький М. А. Імовірність і вірогідність: філософсько-правовий аспект / М. А. Погорецький // Наук. вісн. НА СБУ. – № 20. – С. 81–88.
10. Юридические основания достоверности доказательств / сост. Н. А. Терновский ; под ред. и с предисл. В. А. Томсинова. – М. : Зерцало, 2011. – 216 с.
11. Зайцева С. А. Достоверность и вероятность доказательств / С. А. Зайцева, Н. А. Громов, В. А. Пономаренко // Следователь. – 1999. – № 7. – С. 11–17.
12. Шейфер С. А. Доказательства и доказывание по уголовным делам: проблемы теории и правового регулирования / С. А. Шейфер. – М. : Изд-во НОРМА, 2008. – 240 с.
13. Доля Е. А. Использование в доказывании результатов оперативно-розыскной деятельности / Е. А. Доля. – М. : Спарк, 1996. – 111 с.
14. Кокорев Л. Д. Уголовный процесс: доказательства и доказывание / Л. Д. Кокорев, Н. П. Кузнецов. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1995. – 272 с.
15. Резник Г. М. Внутреннее убеждение при оценке доказательств. – М. : Юрид. лит., 1977. – 120 с.
16. Кипнис Н. М. Допустимость доказательств в уголовном судопроизводстве / Н. М. Кипнис. – М. : Юристъ, 1995. – 128 с.
17. Карякин Е. К вопросу о взаимосвязи достоверности с иными свойствами доказательств / Е. Карякин, В. Миронов // Уголов. право. – 2004. – № 3. – С. 85–86.
18. Белкин А. Р. Теория доказывания в уголовном судопроизводстве / А. Р. Белкин. – М. : Норма, 2005. – 528 с.
19. Курс советского уголовного процесса: общая часть. – М. : Юрид. лит., 1989. – 640 с.
20. Трусов А. И. Основы теории судебных доказательств: краткий очерк / А. И. Трусов. – М., 1960. – 176 с.
21. Лупинская П. А. Доказательства в советском уголовном процессе: Лекции для студентов ВЮЗИ / П. А. Лупинская. – М., 1955. – 55 с.
22. Корневский Ю. В. Доказывание в уголовном процессе (закон, теория, практика) / Доказывание в уголовном процессе: традиции и современность / Ю. В. Корневский ; под ред. В. А. Власихина. – М. : Юристъ, 2000. – 272 с.
23. Орлов Ю. К. Основы теории доказательств в уголовном процессе : науч.-практ. пособие / Ю. К. Орлов. – М. : Проспект, 2000. – 144 с.
24. Бризицкий А. Относимость и достоверность доказательств в уголовном судопроизводстве / А. Бризицкий, В. Жажицкий // Сов. юстиция. – 1982. – № 3. – С. 6–7.